

7

Vaikean määrittely ero- ja huoltoriitatilanteisiin konsultaatiota haettaessa

Aino Ritala-Koskinen

Johdanto

Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset kohtaavat ero- ja huoltoriitatilanteita monissa yhteyksissä. Lapsensa asumisesta ja tapaamisesta riitelevillä vanhemmilla ja heidän lapsillaan voi olla asiakkuuksia useissa eri palveluissa, mutta asiakkuus voi aktivoitua ensi kertaa vaikkapa lastensuojeluilmoituksena sosiaalipäivystykseen. Sosiaalityöntekijät kertovat ero- ja huoltoriitojen sävyttämien asiakastilanteiden olevan vaikeimpia työtehtäviään. Tämä kokemus on jaettu suomalaisten sosiaalityöntekijöiden keskuudessa riippumatta siitä, missä organisaatiossa he työskentelevät. Näiden tilanteiden kerrotaan olevan tyypillisesti pitkäkestoisia, paljon työntekijän aikaa ja kapasiteettia vaativia ja vaikeasti ratkaistavia. Lisäksi tilanteissa on usein mukana monia palvelukentän toimijoita. (Esim. Yliruka, Vartio, Pasanen & Petrelius 2018, 12, 19–22; Hautanen & Ritala-Koskinen 2022.) Hyvällä syyllä voidaan siis todeta, että ero- ja huoltoriidat ovat luonteeltaan kompleksisia tilanteita ja niihin on palvelujärjestelmässä haastavaa löytää toimivia auttamistapoja (ks. Ritala-Koskinen & Hautanen, tämä teos luku 5).

Tässä luvussa paneudun syvemmin siihen, mitä on se vaikea, jota sosiaalihuollon ammattilaiset kokevat työskennellessään ero- ja huoltoriitatilanteiden parissa. Jäsennän tätä vaikeaa analysoimalla monialaiselta erokonsultaatioryhmältä konsul-

taatiota hakeneiden sosiaalihuollon työntekijöiden kuvauksia asiakastilanteistaan. Tarkasteluni tukena käytän transaktionaalisen kompleksisuuden mallia, joka auttaa jäsentämään, miten vaikea paikantuu eri tasoille aina yksilötasolta palvelujärjestelmään (Khoo, Nygren & Gümüscü 2020).

Sosiaalihuollon tai lastensuojelun alueella ero- ja huoltoriitojen parissa työskentelyä on tutkittu kansainvälisesti suhteellisen vähän. Kanadalainen Michael Saini ja norjalainen Cecilie Sudland tutkimusryhmineen ovat tutkimusalueen pioneereja. Michael Sainin, Tara Blackin, Kristen Lwinin, Alena Marshallin, Barbara Fallonin ja Deborah Goodmanin (2012) haastattelemat sosiaalityöntekijät toivat esiin, että korkean konfliktin riidan tunnuspiirteitä tai sitä, milloin riidan aste muuttuu vakavaksi, ei ole yksinkertaista määritellä. Sudland (2023) puolestaan toteaa, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät näyttävät kohtaavan kaikkein monimutkaisimmat tapaukset, joissa konflikti on keriytynyt vanhempien väliseksi syytelyksi ja vihamielisyydeksi. Vanhemmat ovat saattaneet taistella keskenään jo vuosia, he ovat voineet asioida erilaisissa palveluissa, ja heistä on saattanut tulla lastensuojelun pyöröviasiakkaita, joiden asiakkuus aktivoituu aina uudelleen. (Emt.)

Tilannetta hallitsevan vanhempien keskinäisen riidan keskellä niin Sainin ja kumppaneiden (2012) kuin Sudlandin (2023; myös Sudland & Basberg Neumann 2021) haastattelemat sosiaalityöntekijät kokivat vaikeaksi määritellä tilanteesta lapselle aiheutuvaa haittaa tai riskiä ja tunnistaa niitä perheitä, jotka tosiasiallisesti tarvitsevat apua. Useilla sosiaalityöntekijöillä ei ollut näkemystä siitä, miten heidän tulisi toimia tilanteissa. Työntekijät tasapainoilivat myös sen tunnistamisessa, milloin vanhempien riitely vaikutti heidän kykyynsä toimia vanhempina ja siten oli uhka tai riski lasten hyvinvoinnille.

Sosiaalityöntekijät ovat kokeneet haasteeksi myös sen, että heillä on käytettävissä rajallisesti aikaa näihin monimutkaisiin asiakastilanteisiin ja siten yleinen työpaine rajoitti heidän mahdollisuuksiaan auttaa perheitä. Työntekijät kokivat korkean konfliktin erotilanteet tavanomaisiin lastensuojelutapauksiin nähden moninkertaisesti aikaa vievinä ja heidän oli haasteellista tasapainotella, miten käyttävät aikaansa vanhempien ja lasten kesken. (Esim. Houston, Bala & Saini 2017; Saini ym. 2012; Sudland 2023.) Työntekijät ovat kokeneet nämä tilanteet myös monin tavoin emotionaalisesti kuormittavina. Kielteiset tunteet, psykologinen stressi ja turhautumisen kokemukset ovat tavanomaisia kokemuksia (esim. Saini ym. 2012; Sudland 2020).

Kohdennettujen palveluiden kehittäminen vaativiin ero- ja huoltoriitatilanteisiin on nähty monissa yhteyksissä tarpeelliseksi (esim. Halila, Kaukonen, Malja & Savola 2019, 29–33; Nurmela & Kaittila 2019; Yliruka ym. 2018, 63–67). Jotta palveluita voidaan kehittää, on tärkeää saada lisää ymmärrystä siitä, mitä on ammattilaisten kokema vaikea näissä tilanteissa.

Luku etenee siten, että esittelen ensin erilaisia ero- ja huoltoriidan käsitteellisiä määrittelyitä. Sen jälkeen kuvaan transaktionaalisen kompleksisuuden mallin (Khoo, Nygren & Gümüscü 2020), joka teoreettisesti ohjaa analyysiäni. Seuraavaksi esittelen tutkimusaineistoni ja analyysin toteuttamisen tavan, minkä jälkeen ovat vuorossa tulokseni, eri tasoille paikantuvat vaikean ulottuvuudet. Luvun lopuksi tiivistän

tutkimustuloksiani ja esitän niiden pohjalta ehdotuksia ero- ja huoltoriitojen parissa työskentelyn käytäntöjen kehittämiseksi.

Ero- ja huoltoriidan käsitteellisiä määrittelyjä

Tutkimuksissa ero- ja huoltoriitoja on pyritty ottamaan haltuun erilaisilla riitaa koskevilla tyyppittelyillä. Kenties tavanomaisin tapa on ollut luonnehtia riitaa konfliktin asteen tai tason mukaisesti: matalan, kohtuullisen tai korkean konfliktin riitana (esim. Nielsen 2017). Matalan konfliktin tasolla riidat keskittyvät enimmäkseen asiakysymyksiin. Vanhemmilla voi olla erilaisia näkemyksiä lasten kasvattamisesta ja vanhemmuuden toteuttamisen tavasta, mutta he ovat kykeneviä yhteistyöhön. Keskitason konflikteissa vanhempien välillä on suuttumusta ja kommunikaation puutetta ja yhteistyön puute leimaa suhdetta. Kolmas, korkean konfliktitason riita viittaa vakaviin kommunikaation ongelmiin ja psyykkisesti vahingollisiin suhteisiin, jotka voivat altistaa lapset jatkuvalla ja pitkäkestoisella vahingollisella kohtelulle sekä psyykkiselle ja fyysiselle väkivallalle. Linda Nielsen (emt.) on luonnehtinut tätä luokittelua melko kategoriseksi, kyseenalaistamattomaksi ja puutteelliseen tutkimusnäyttöön perustuvaksi. Konfliktin asteesta ei esimerkiksi ole suoraviivaisesti pääteltävissä, millaisia seurauksia sillä on lapsille. (Emt.)

Korkean konfliktin eroista puhuminen on lisääntynyt voimakkaasti 2000-luvulla, mutta termiä on kuitenkin käytetty melko epämääräisesti ja sillä on viitattu keskenään erityyppisiin tilanteisiin. Rachel Birnbaum ja Nicholas Bala (2010) toteavat, että yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa ei ole selkeää ja toimivaa määritelmää korkealle konfliktille. Siksi heidän mielestään on tarpeen eritellä täsmällisemmin erilaisia korkean konfliktin tilanteita. He ehdottavat eroteltavaksi tilanteet, joissa kommunikaatio on heikkoa, joissa on lähisuhdeväkivaltaa ja joissa on tunnistettavissa vieraannuttamista. Lisäksi he näkevät tarpeelliseksi erotella tilanteet, joissa vain toinen vanhempi tai molemmat vanhemmat ylläpitävät riitaa. Shayne Anderson, Stephen Anderson, Kristi Palmer, Matthew Mutchler ja Luisa Baker (2011) puolestaan tunnistavat korkean konfliktin eroissa kahdenlaisia ominaispiirteitä. Ensinnäkin näissä tilanteissa kaikkea vuorovaikutusta leimaa ja läpäisee konflikti ja kanssakäyminen on defensiivistä, hyökkäävää ja negatiiviseen keskittyvää. Toisena ominaispiirteenä Anderson ja kumppanit (emt.) esittävät, että näille tilanteille on tyyppillistä vihamielinen ja turvaton tunneilmasto, johon vedetään helposti mukaan myös kolmansia osapuolia. Nielsen (2017) nostaa tutkimuskatsauksessaan esiin, miten vähän tutkimuksissa osana konfliktin tarkastelua on kysytty väkivallasta. Hän näkee tärkeänä erotella erilaisia fyysisen aggression ja väkivaltaisen käyttäytymisen tapoja. Epätavanomaisimpana, mutta tuhoisimpana fyysisen konfliktin muotona on viitattu pakottavaan kontrolloivaan väkivaltaan, intiimiin puolisoiden väliseen terroriin tai pahoinpitelyyn. Vastaavasti yleisempi ja vähemmän tuhoisa fyysisen konfliktin muo-

to on nähty olevan tilanteittainen puolisoiden välinen vihamielisyys tai eron yllättämä väkivalta. (Emt.)

Edellisiä korkean konfliktin erojen piirteitä tunnistavia tarkasteluja askeleen kokonaisvaltaisempaan jäsennykseen tämän ilmiön hahmottamisessa yltyvät suomalaistutkijat Anna Nikupeteri ja Merja Laitinen (2022). He ovat hahmottaneet korkean konfliktin erojen tyyppejä Ensi- ja turvakotien liiton Turvassa -hankkeen yhteydessä ammattilaisten tuottamien materiaalien ja haastattelujen pohjalta. Hankkeessa on kehitetty toimintatapoja vaatimaan erotyöhön (Vaitomaa, Muukkonen & Rautio 2021). Nikupeteri ja Laitinen (2022) tunnistavat kolme korkean konfliktin eron tyyppiä, jotka he erottelevat tilanteen piirteiden, vanhempien toiminnan, lapsen roolin sekä tyyppillisesti tarjottujen palvelujen perusteella. Ensimmäisenä tyyppinä he tunnistavat ristiriitaisen kommunikaation, jolle on ominaista pitkittyneet riidat lasten huollosta ja tapaamisesta sekä kyvyttömyys tehdä yhteistyötä ja tunnistaa lapsen näkökulma. Palvelut ovat tyyppillisimmin matalan kynnyksen palveluita. Toisena tyyppinä he tunnistavat monimutkaiset pahenevat psykososiaaliset ongelmat. Tälle tyyppille on leimallista patologinen vanhempien sosiaaliin ja terveydellisiin ongelmiin kietoutuva konflikti ja traumaattiset kokemukset läheissuhteissa ja tarve erikoistuneille palveluille. Kolmantena, vakavimpana korkean konfliktin eron tyyppinä tunnistetaan eron jälkeinen väkivalta ja vaino. Näitä tilanteita voidaan luonnehtia myös korkean turvallisuusriskin eroiksi. Tällöin tilanteelle ominaisia piirteitä ovat takertuminen entiseen kumppaniin, pyrkimys kostaa ja kontrolloida muita, pelko toista vanhempaa kohtaan, sukupuolittunut väkivalta ja mahdollinen riski perhesurmaan tai lapsen kaappaukseen. Näissä tilanteissa erilaiset suojaavat ja turvaavat palvelut ovat ominaisia. (Emt.; Muukkonen & Vaitomaa 2021.)

Shely Polak ja Michael Saini (2019) ovat jäsentämässään ekologisen transaktiomaailin kehityksessä pyrkineet varsin haastavaan, yksilölliset ja yhteiskunnalliset tekijät huomioivaan kokonaisvaltaiseen esitykseen korkean konfliktin eroista. Tässä mallissa tunnistetaan erilaisia ero- ja huoltoriitojen riskitekijöitä, konkreettisia merkkejä (indikaattoreita) ja seurauksia erilaisilla ulottuvuuksilla. Riskitekijöiden sisimmällä kehällä on yksilön biologinen, psykologinen ja sosiaalinen (l. ontogeneettinen) kehitys, johon liittyvinä riskitekijöinä on tunnistettu esimerkiksi persoonallisuuden häiriöitä, mielenterveyden haasteita, turvatonta kiinnittymistä tai päihteiden käyttöä. Seuraavalla, mikrosysteemin kehällä, riskitekijöinä puolestaan on tunnistettu vanhempien negatiivinen käyttäytyminen, eron aikajänne, kiintymyksen epävarmuudet, valtasuhteiden erot ja taloudellinen riippuvuus. Kolmannella, eksosysteemin kehällä riskitekijät syntyvät siitä, että niin eroperheen jäsenet kuin ammattilaisetkin asettuvat tilanteessa eri puolille. Lisäksi riskitekijöinä nähdään lastensuojelun, poliisin ja muiden ammatillisten instituutioiden mukaantulo tilanteeseen. Uloimmalla, makrosysteemin kehällä riskitekijöinä on tunnistettu oikeusjärjestelmä, kulttuuri, uskonto ja perinteet. (Emt.)

Edellä kuvattuihin eri kehien riskeihin kytkeytyen, toisena tarkastelu-ulottuvuutena Polak ja Saini (2019) käyvät läpi erilaisia korkeaan konfliktiin liittyviä konkreettisia merkkejä. Tällaisia merkkejä voivat olla esimerkiksi suuttumus ja vihamielisyys,

tiukat näkemykset tai päihteiden väärinkäyttö lapsenhoitotilanteissa (ontogeneettinen kehä); krooninen taistelu, puuttuva tai heikko vanhempien kommunikaatio, epäselvät lasten ja vanhempien suhteet, rahat, lapsen ja vanhemman epäsäännöllinen kanssakäyminen ja vaikeus vastata lapsista huolenpidon velvoitteisiin (mikrosysteemi); syvälle juurtuneet riidat, eri osapuolten ”sodankäynti” ja useiden palvelujen mukanaolo (ekosysteemi); uskontoon liittyvät konfliktit ja pitkittyneet oikeusprosessit (makrosysteemi). Nämä kaikki yhdessä – ja erilaisina yhdistelminä – ovat tuottamassa korkean konfliktin tilanteita, minkä seurauksena tunnistetaan vanhempien sopeutumattomuutta eron jälkeiseen tilanteeseen, vanhemmuuden ongelmia, vanhemman ja lapsen suhteen ongelmia sekä lasten sopeutumattomuutta eron jälkeiseen tilanteeseen. (Emt.)

Tässä esitellyt erilaiset ero- ja huoltoriitojen tai erityisesti korkean konfliktin käsitteelliset määrittely-yritykset osoittavat, että tästä monimutkaisesta ilmiöstä on vaikea muodostaa yhtä tyhjentävää määritelmää. Kaikkineen nämä määritelmät kuitenkin avaavat monipuolisesti ero- ja huoltoriita -ilmiön kompleksisuutta, vakavuutta, erilaisia tarkastelutasoja, ongelmien kietoutuneisuutta ja haastetta palveluille.

Transaktionaalinen kompleksisuus jäsentävänä näkökulmana

Jäsennän tässä luvussa ammattilaisten kokemaa vaikeaa ero- ja huoltoriitatilanteiden parissa työskenneltäessä hyödyntämällä transaktionaalisen kompleksisuuden mallia. Evelyn Khoo ja kumppanit (2020) ovat kehittäneet ja soveltaneet tätä mallia tutkiessaan ruotsalaista sosiaalipalvelujärjestelmää ja sosiaalityötä. Edellisen alaluvun lopussa esitetyssä Polakin ja Sainin (2019) ero- ja huoltoriitoja koskevassa ekologisessa transaktiomallissa on paljon samankaltaisuutta tämän Khoo ja kumppaneiden (2020) jäsenyyksien kanssa ja nämä tukevat toisiaan tulosten tarkastelussani.

Khoo ja kumppanit (2020) ovat tutkimuksessaan tunnistaneet, että sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään perheitä, joilla on monimutkaisia, syvälle juurtuneita ja laaja-alaisia tarpeita. Nämä perheiden tarpeet muuntuvat monimutkaisiksi asiakastapauksiksi, joissa monimutkaisuus perustuu perherakenteisiin, asiakkaiden ja työntekijöiden suhteisiin ja organisaatiokontekstiin. He nostavat tuloksissaan esiin erityisesti kolme toisiinsa nähden erilaista kompleksisuuden osa-aluetta, joiden kanssa sosiaalityöntekijät joutuvat työssään painimaan: kompleksiset tarpeet, suhteiden kompleksisuus ja organisaationaalinen kompleksisuus. Transaktionaalisen kompleksisuuden näkökulmasta oleellista on, että nämä erilaiset kompleksisuuden alueet ovat vuorovaikutuksellisessa yhteydessä toisiinsa ja niiden rajat ovat liukuvat. Tämän he näkevät olevan keskeisesti yhteydessä sosiaalityön käytännöissä kohdattaviin ”ilkeisiin ongelmiin”. (Khoo ym. 2020).

Asiakkaiden kompleksiset tarpeet ovat tyypillisesti monitahoisia ja kehittyneet pitkän ajan kuluessa – näin on myös ero- ja huoltoriitojen kohdalla. Ne ovat luonteeltaan syvälle juurtuneita, perustavanlaatuisia yksilöllisiä tarpeita ja voivat vaikuttaa

perheenjäseniin eri tavoin eri palvelusektoreilla. Sosiaalityöntekijälle ei ole aina selvää kenen tarpeisiin tulisi tarttua ensimmäisenä, sillä tarpeet voivat olla moninaisia ja niihin liittyy kilpailevia intressejä. Tähän liittyy myös tarpeiden laaja-alaisuus, kun useilla perheenjäsenillä voi olla kilpailevia tarpeita suhteessa palvelujärjestelmään, joko samalla tai eri sektoreilla. Yhdistelmä, jossa on yksittäisten perheenjäsenten tai perheenjäsenten keskinäisiä pitkittyneitä, toistuvia ja muuttuvia tarpeita, koettiin ruotsalaisten sosiaalityöntekijöiden keskuudessa kaikkein monimutkaisimmaksi. (Khoo ym. 2020.)

Toinen Khoo ja kumppaneiden (2020) tunnistama kompleksisuuden alue on suhteisiin liittyvä kompleksisuus, jolloin voi olla kyse perheenjäsenten keskinäisistä tai perheenjäsenten ja sosiaalityöntekijän välisistä suhteista. Esimerkiksi vaihtelevat perhekonstellaatiot, joissa perheen lapsilla voi olla eri isiä, lapset asuvat eri vanhempien luona tai saattavat olla lastensuojelun sijoittamia kodin ulkopuolelle, tuovat haastetta sosiaalityöntekijälle. Eri osapuolten näkemykset tilanteesta ja sen ratkaisemisesta voivat olla erilaisia ja aina sosiaalityön auttamisyrittäjiä ei hyväksytä. Pitkäkestoisissa asiakkuuksissa myös työntekijöiden vaihdokset voivat heikentää sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaan suhdetta. (Emt.)

Organisaation kompleksisuus on kolmas Khoo ja kumppaneiden (2020) mallin kompleksisuuden taso. Sosiaalityöntekijöiden kokemus on, että organisaation kompleksisuus haittaa heidän työtään perheiden ja näiden kompleksisten tarpeiden kanssa. Sosiaalityöntekijät työskentelevät palvelujärjestelmän eri sektoreiden kanssa ja näillä voi olla erilaisia työskentely- ja lähestymistapoja. Henkilösuhteisiin perustuva, sektorirajat ylittävä yhteistyö, puutteellinen koordinaatio ja vuorovaikutus ovat kaikki organisaation liittyviä vaikeuksia, jotka haittaavat työskentelyä monimutkaisten tarpeiden parissa. Eri sektoreilla samoja asioita saatetaan määrittellä eri tavoin ja helposti pidättydytään vain omalla asiantuntijuusalueella. (Emt.)

Tarkastelunsa tuloksena Khoo ja kumppanit (2020) esittävät, että transaktionaalinen kompleksisuus on hyödyllinen teoreettinen käsite jäsenettäessä vuorovaikutussuhteita kompleksisten toimintakenttien sisällä ja välillä, kun kompleksisuus ilmenee erilaisina kompleksisina tarpeina, suhteina ja organisaationaalisenä kompleksisuutena.

Aineisto ja analyysi

Tämän luvun aineistona on toimintaansa pilotoivan, paikallisen monialaisen erokonsultaatioryhmän konsultaatiosessiot – tarkemmin session aloitukset, joissa työntekijät kertovat vaikeaksi kokemastaan tapauksesta ja avaavat avuntarvettaan. Erokonsultaatioryhmä on yksi vaativiin erotilanteisiin toimintakäytäntöjä kehittäneen työryhmän kehitystyön tulos. Erokonsultaatioryhmä koostui kokeneista ammattilaisista, jotka työskentelivät lastensuojelussa, lapsiperheiden sosiaalityössä, perheoikeudellisissa palveluissa, perheneuvolassa, erikoissairaanhoidossa lastenpsykiatriassa ja

lisäksi joukkoon kuului tarvittaessa kaupungin lakimies. Erokonsultaatioryhmän toimintaa lähdettiin pilotoimaan syksyllä 2021 ja toukokuuhun 2022 mennessä konsultaatiosessioita oli järjestetty seitsemän. Nämä kaikki ensimmäiset seitsemän sessiota on tallennettu tutkimuskäyttöön, ja ne ovat tämän tarkastelun aineistona. Käytetyn aineiston kerääminen ei ole edellyttänyt eettistä ennakkoarviointia eikä sitä siksi ole tehty. Aineistoa ei ole toistaiseksi tallennettu saataville.

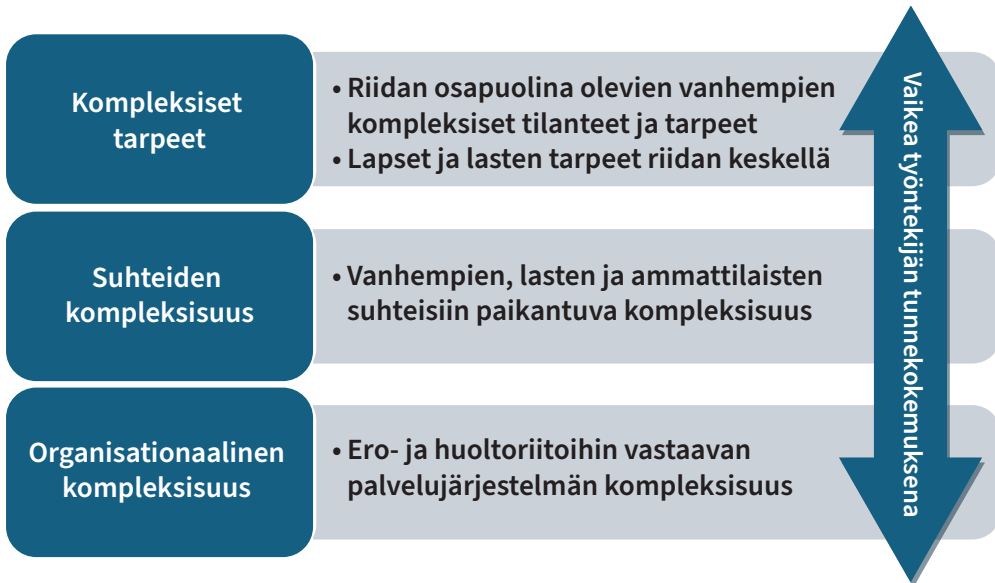
Lasten ja perheiden parissa toimivia sosiaalihuollon ammattilaisia oli kutsuttu tuomaan konsultaatioon haastaviksi kokemiaan riitaisia erotilanteita, joissa he kokivat tavalla tai toisella olevansa jumissa eivätkä oikein tienneet, miten etenisivät tilanteessa. Kynnys tapausten tuomiseksi konsultaatioon pyrittiin pitämään matalana, joskin konsultoitavaa tapausta tuli kuvata ennakkoon lyhyesti kirjallisella lomakkeella, jotta koordinoiva työntekijä pystyi tarkistamaan, kuuluuko tapaus ryhmän toiminnan piiriin. Käytännössä poissuljettuja tapauksia ei ollut. Tapauksia konsultaatioryhmälle toivat lapsiperheiden sosiaalityöntekijät (4), perhetyöntekijät (2) ja perheneuvolan työntekijät (1).

Konsultaatiosessioilla oli strukturoitu rakenne, jossa osallistujien esittäytymiskierroksen jälkeen konsultaatiota hakevilla työntekijöillä oli noin 20 minuuttia aikaa vapaasti kertoa tapauksesta ja sen parissa työskentelyn haasteista. Tämän jälkeen konsultaatioryhmän jäsenet tekivät tapauksesta lisäkysymyksiä ja saamansa informaation jälkeen lähtivät keskustelemaan tapauksesta ja ehdottivat erilaisia etenemismahdollisuuksia. Lopussa konsultaatiota hakeva työntekijä reflektoi ehdotuksia ja hänellä oli mahdollisuus tehdä konsultaatioryhmälle kysymyksiä. Aivan viimeiseksi käytiin ”miltä tuntui” -kommenttikierros.

Konsultaatiosession kokonaisuudesta tämän luvun aineistoksi on rajattu konsultaatiota hakevien työntekijöiden aloituspuheenvuorot, joissa he esittelevät työryhmälle tapausta, johon hakevat konsultaatiota. Nämä puheenvuorot ovat noin 20 minuutin mittaisia ja niitä on aineistona seitsemän kappaletta. Oletuksena on, että näihin session aloittaviin tapausta esitteleviin puheenvuoroihin tiivistyy se, mikä näiden tilanteiden parissa työskentelevien ammattilaisten kokemana on vaikeaa tai vaativaa ja mihin he hakevat tukea.

Aineiston analyysi toteutettiin laadullisen sisällönanalyysin periaatteiden mukaisesti. Aineistosta poimittiin ensin ne kohdat, joissa tavalla tai toisella kuvattiin tapaukseen liittyvää vaikeaa, vaativaa, monimutkaisuutta, riitaisuutta, erimielisyyttä tai muunlaista kompleksisuutta. Seuraavassa vaiheessa tehtiin alustavaa luokitte- lua siitä, mihin kulloinkin kuvattu vaikea liittyi. Alustava, aineistolähtöisesti tehty luokittelu vastasi hyvin pitkälle Khoon ja kumppaneiden (2020) transaktionaalisen kompleksisuuden mallin tasoja sekä Polakin ja Sainin (2019) kehittämää ekologista transaktiomallia. Analyysi jatkui näiden mallien ja niissä tunnistettujen tasojen mukaisesti teoriaohjaavana sisällönanalyysinä. Tässä kehikossa vaikea paikantui yhtäältä asiakkaana olevien yksilöiden erilaisiin tarpeisiin, eri toimijoiden välisiin suhteisiin, mutta myös organisaatioon ja palvelujärjestelmään. Lisäksi analyysissä löytyi tasoja läpileikkaava työntekijöiden tunnekokemuksen ulottuvuus. (Ks. Kuvio

1.) Analyysin tuloksena esitetään, miten työntekijöiden kuvaama vaikea näyttäytyy näissä eri yhteyksissä.

Kuvio 1. Transaktionaalinen kompleksisuus (Khoo ym. 2020) analyysikehikkona ja tunnistetut vaikean ulottuvuudet.

Vaikean ulottuvuudet ammattilaisten tapausesittelyissä

Riidan osapuolina olevien vanhempien kompleksiset tilanteet ja tarpeet

Vaikean asiakastilanteen esittelyissä ammattilaiset kuvaavat niitä eri ihmisiä, joita konsultoitavaan tapaukseen kulloinkin liittyy. Työntekijöiden kuvaukset koskevat voittopuolisesti lapsen vanhempia – heihin liittyviä erilaisia piirteitä, ongelmia tai tarpeita – jotka osaltaan tuottavat vaikeutta kokonaistilanteeseen. Lapset, heidän tarpeensa ja auttamisensa tilanteessa, ovat kuitenkin työntekijän keskeisimpänä huolena vanhempia koskevien kuvausten taustalla.

Kaikissa seitsemässä konsultaatiotapauksessa vanhemman väkivaltainen käyttäytyminen tulee tavalla tai toisella esiin ammattilaisen kerronnassa. Seuraavassa esimerkissä perhetyöntekijä kertoo tiedossaan olevasta väkivaltahistoriasta perheessä.

Ja tosiaan tässä on aikasemmin ollu, että on ollut siis, isän äitiin kohdistamaa väkivaltaa ja sitten meidän tietojen mukaan, väkivaltaa on kohdistunut myös ainakin vanhempaan, lapseen ja sitten, kahteen alakoululaiseen lapseen. Ja sit se, että kaikki lapset on nähny tän ja sitten lapsillahan on tällä hetkellä, kahta keskimmäistä lasta lukuun ottamatta niin Help-

pilässähän heillä on alkanu työskentely tässä ihan hiljan. Että, siellä on nyt tämä, kaks vanhinta lasta yksilötapaamisilla ja äiti on sitten kahden pienimmän kanssa ollu, niillä on, mä en tiedä onko ne nyt alkanu ne tapaamiset. (Tapaus 3.)

Kuten tässä esimerkissä, väkivalta saattaa ilmetä parisuhdeväkivaltana tai lapsiin kohdistuvana väkivaltana, mutta myös toisen vanhemman edellisen puolisonsa uuteen kumppaniin kohdistamana väkivaltana ja saattaa luonteeltaan olla fyysistä tai henkistä. Missään aineiston tapauksista työntekijät eivät kuvanneet väkivaltaa akuuttina asiana, johon olisivat tarvinneet konsultaatiota, mutta sitä oli ollut jossain vaiheessa aikaisemmin ja sen vaikutus nykytilanteeseen mietitytti ammattilaisia. Edeltävässä esimerkissä väkivalta on aiemmin tapahtunutta, mutta sen vuoksi niin vanhemmilla kuin lapsilla on hoitokontakti, josta perheessä käyvät perhetyöntekijät eivät juuri enempää ole perillä.

Useissa konsultaatiotapauksissa työntekijät kuvaavat tilanteen vaikeuden liittyvän toisen vanhemman mielenterveyden haasteisiin. Seuraava esimerkki kertoo, miten nämä haasteet tuottavat tilanteisiin lisää monimutkaisuutta ja vaikeuskertoimia.

T1: Ja äidillä on vakava psyykinen ongelma, mielenterveysongelma, psykoosi, ehkä joku muukin. Jota tuota hän ei, välttämättä itse tunnista. (- -) Ja isälle on sanottu, että hän ei saa antaa minkään näköstä hoitovastuuta äidille, koska voi tapahtua ihan mitä vaan. (- -) Mutta se vaara on aina, että siä sattuu jotain. Ja on tullut lukuisia lastensuojeluilmotuksia siitä, että äiti soittaa hätäkeskukseen, että isä aikoo tehdä lapsille jotain. Viimeks aikoo aseensa kanssa metsässä tehdä niille jotain, tai isä aikoo...

T2: Viedä ulkomaille lapset...

T1: ... Ulkomaa, joo. Mutta ne on poliisille jo tiedossa, että nää on tämmösiä jatkuvia ilmoituksia, jol ei oo siis perää.

T2: Niin ja niis on ollu taustalla aina riita. Tai äidin mustasukkasuus. (Tapaus 4.)

Sitaatti kertoo vanhemman vakavasta psyykkisestä ongelmasta, jonka työntekijät joutuvat huomioimaan lapsia suojatakseen. Tässä esimerkissä vanhemman psyykinen ongelma ja siihen liittyvät pelkotilat yhdistettynä riitaan tuottavat palvelujärjestelmän suuntaan uusia aiheettomaksi tunnistettuja hälytyksiä tilanteesta. Mielenterveyden haasteita kuvattiin myös niin, että vanhempi saattaa käyttäytyä ailahtelevasti, niin että mikään sopimus ei pidä, ja tilannetta on siksi vaikea hallita. Työntekijät kuvaivat myös, miten mielenterveyden ongelmat saattavat tuottaa myös saamattomuutta, kykenemättömyyttä tai jaksamattomuutta vanhempana toimimiseen. Tällöin esimerkiksi tapaamiset saattavat päättyä sovittua aikaisemmin, kun vanhemmalla ei olekaan voimavaroja pitää lapsia luonaan. Joskus vanhemmilla saattaa olla taustalla myös aiempaa itsetuhoisuutta.

Erokonsultaation pilottiaineistossa vanhempien päihdeongelmat näyttelivät yllättävän pientä roolia. Alkoholiongelmista työntekijät eivät kertoneet tapauskuvauksissa lainkaan, mikä kertonee siitä, että tähän pieneen aineistoon ei osunut tällaisia tilanteita. Kahdessa tapauksessa toisen vanhemman aiempi huumetausta toi vaikeutta ja epävarmuutta tilanteeseen.

Ja isä suostu tapaamisseuloihin, joissa hän kävi aika säännöllisesti, koska hänellä on ollu siis, hän on, se tulee tos seuraavas kohtaa, mut siis hän on myöntäny kannabiksen käytön. Ja hän suostu sit näihin tapaamisseuloihin. Ja sitte syksyllä hän totes mulle, että siinä sopimuksessa lukee, että hän on vapaaehtosesti suostunu niihin, niin sitten hän totes, että jos ne on vapaaehtosia, niin hän voi myöskin sitte päättää, että hän ei siellä käy. Ja äiti ei oo sitten reagoinu siihen, eikä ole ollut antamatta lapsia niihin tapaamisiin, vaikka isä ei oo näis tapaamisseuloissa käynyt aina. (Tapaus 5.)

Tässä tapauksessa isä on tunnustanut huumeiden käytön ja suostunut siihen, että puhtaat huumeuseulat ovat lapsen tapaamisen ehtona. Työntekijöitä kuitenkin huolestuttaa, että molemmat vanhemmat ovat toimineet sopimuksesta poiketen eikä lapsi ole välttämättä turvassa vanhemman päihteidenkäytön vuoksi.

Työntekijät kuvaavat erityisen paljon vaikeutta tuottavaksi toisen tai molempien vanhempien konfliktihakuisen tai konfliktiherkän käyttäytymisen. Kuvatut konfliktit syttyvät herkästi tilanteissa, joissa ennalta sovituista säännöistä joudutaan syystä tai toisesta poikkeamaan. Seuraavassa esimerkissä konflikti kärjistyy ja eskaloituu lapsen sairastumisen rikkoessa sovittuja lapsenhoitovastuita.

Esimerkiks, mistä lastensuojeluilmoitus tuli, niin sellanen tilanne, kun isä oli laittanut sunnuntaina viestiä, että Mari on kipee, että ei vie sitä maanantaina päiväkotiin vaan äidin tarvii olla poissa. Ja äiti oli vastannut siihen, että ei voi olla taas poissa töistä ja sitte isä oli kuitenkin vieny Marin sinne päiväkodin ovelle maanantaina ja Mari oltiin sieltä käännytetty, ku oli nuhainen. Ja sitte isä oli ajanut siihen äidin oven eteen ja soittanut äidille, että missä hän on, että Mari on nyt tulossa ja siinä autossa istu parisen tuntia ja soitti äidille ja poliisille ja sosiaaliksiipäivystykseen ja Mari kuuli nää, ja äidin kaikki sukulaiset läpi ja Mari kuuli nää kaikki puhelut siinä tilanteessa. (Tapaus 1.)

Konfliktiherkille tilanteille tapauskuvauksissa on ominaista, että toinen vanhempi on täysin kyvytön kohtaamaan ex-puolisoa ja sopimaan yhtään mistään. Konfliktiherkkyys näkyy myös siinä, miten vanhempi saattaa pitää esimerkiksi tapaamis-sopimuksista äärimmäisen tiukasti kiinni, niin että normaaliin arkeen kuuluvista tapahtumista johtuviin viivästyksiin reagoidaan äärimmäisen jyrkästi. Vanhempi saattaa reagoida voimakkaasti myös entisen kumppaninsa uusiin suhteisiin eron

jälkeen. Myös perättömät lastensuojeluilmoitukset ovat usein osa konfliktierkkää käyttäytymistä. Vaikeutta tuottaa myös vahva vastahakoisuus mihinkään yhteistyöhön tai palveluihin.

Edellä olevat esimerkit kertovat siitä, miten vanhempien erilaiset ongelmat tuottavat monenlaista riitaa, epävakautta ja ennustamattomuutta eron jälkeisiin lapsen huolto- ja tapaamistilanteisiin. Näistä ongelmista seuraa myös erilaisia riskejä ja lapsen ja perheen kokonaistilanteen arvioinnin vaikeutta. Työntekijöille, joiden tehtävänä on huolehtia lapsen hyvinvoinnista ja turvallisuudesta, on usein epäselvää, miten esimerkiksi vanhempien väkivaltaisuuksien tai mielenterveyteen liittyviin hoidon tarpeisiin on eri tahoilla vastattu. Nämä vanhempien tarpeet ja niihin vastaaminen ovat kuitenkin osa riitatilanteen kokonaisuuden hoitamisen vaikeutta.

Lapset ja lasten tarpeet riidan keskellä

Konsultaatiota hakevilla työntekijöillä on vakava huoli lapsista, vaikka tapausta esitellessään he kuvaavat painotetusti vanhempiin liittyvää vaikeaa. Työntekijöiden kuvaukset lapsista ovat luonteeltaan lapsen eri tavoin ongelmallisten positioiden kuvausta vanhempien välisten huolto- ja tapaamisriitojen keskellä. Tunnistan aineistosta neljä erityyppistä lasten positiota, jotka kertovat lasten tarpeista vanhempien riitelyn keskellä.

Ensinnäkin työntekijät kuvaavat lapsen eräänlaisena vanhempien riidan uhrina. Tällöin nähdään lapselle haitallisena, että hän joutuu kuulemaan tai näkemään vanhempien riitelystä tai väkivaltaista käyttäytymistä. Toisinaan myös lapsen itsensä kerrotaan olevan väkivallan kohteena. Lapsen uhriudeksi tulkitsen myös työntekijöiden kuvaukset siitä, miten vanhempi kuormittaa lasta puhumalla tälle omista ongelmistaan:

(– –) hän sen on myös meille kertonu, että hän lapsille kertoo paljon siitä, että kuinka on vaikeeta hänen jaksaa heidän kanssaan. Ja vähän syyllistää sitten myös lapsia siitä, että jos ei ne oo kunnolla, taikka kiukuttelee ja muuten, niin nyt hän ei sitten jaksa, ja nyt sitten meette takasin äidin luo, et hän ei nyt tosiaan enää jaksa teitä tässä. (Tapaus 2.)

Esimerkin tapauksessa työntekijä kuvaa masennukseen taipuvaista isää, joka purkaa omaa jaksamattomuuttaan lapsille ja myös syyllistää lapsia omasta tilanteestaan. Uhrius liittyy siihen, että lähtökohtaisesti lapsen tulisi voida olla vapaa vanhempiensa huolista eikä lapsen tulisi joutua kuuntelemaan ja ottamaan vastuuta vanhemman pahoinvoinnista.

Työntekijät kuvaavat monin tavoin lasten reagointia riitatilanteisiin. Tilanteen haitallisuudesta kertovina merkkeinä työntekijät kuvaavat esimerkiksi lapsen vilkasta tai levotonta käyttäytymistä tai lapsen masentuneisuutta ja vetäytyvyyttä,

Mutta siis se ongelma muodostuu nyt tässä kohti siitä, että tää lapsi, hän on siis perheneuvolassa ollu asiakkaana, on todettu, että on masennusta

ja ahdistuneisuutta ja suositeltu psykoterapiaa, mutta ei ennen, kun vanhemmat saa välinsä kuntoon, että se perhetilanne vakioituu. Ja nyt sitten mun nähdäkseni se vanhempien tilanne on ajautunut ihan umpikujaan (- -) (Tapaus 6.)

Työntekijä kuvaa lapsen tilannetta, johon on monin tavoin vaikea vastata. Masentuneisuus ja ahdistuneisuus nähdään seurauksena vanhempien riitaisesta tilanteesta, mutta tukea lapselle ajatellaan voitavan antaa vasta tilanteen rauhoituttua, mitä puolestaan ei ole näköpiirissä. Lasten huomiota herättävän käyttäytymisen lisäksi työntekijöissä herättää huolta myös lapsen olosuhteisiin nähden hyvä pärjäävyys ja se, että lapsi ei varsinaisesti reagoi mitenkään ympärillään vellovaan riitatilanteeseen.

Työntekijät kuvaavat lasta riitatilanteessa myös ristiriitaisia tunteita kokevana. Ennen muuta näitä lapsen tunteita kuvataan suhteessa etävanhempaan, jolloin lapsen kerrotaan esimerkiksi yhtäaikaisesti kaipaavan ja pelkäävän etävanhempaansa:

Elikä tällä tytöllä on tällainen hyvin ristiriitainen suhde isään, että toisaalta hän hirveesti ikävöi isää, kaipaa isää, odottaa näitä tapaamisia. Mutta sitten hän myöskin pelkää, on sanonut et hän pelkää isää. (Tapaus 5)

Esimerkin lapsella työntekijät ovat tunnistanee vahvan tarpeen tavata isäänsä. Lapsen pelko selittyy työntekijöiden tapauskuvauksessa sillä, että lapsi on kuullut ja nähnyt isän huutavan äidille ja lyövän tätä ja lapsi on pelännyt isän tappavan äidin. Lapsi on myös kertonut isän lyöneen häntä itseään pepulle. Lasten ristiriitaisien tunteiden kirjoon voi työntekijöiden kuvausten mukaan eroriitailanteissa kuulua myös lapsen vahva huoli etävanhemmastaan, kuten tämän terveydestä tai rahan käytöstä.

Lapsen tarvitsema huolenpito ja siitä sopiminen riitatilanteissa näyttäytyy tapauskuvauksissa vaikeana, jos vanhemmilla ei ole keskinäistä kommunikointikykyä. Työntekijät kertovat etenkin lähivanhempien olevan huolissaan siitä, miten lapsen etävanhempi lapsen tämän luona ollessa huolehtii lapsen erityistarpeista, kuten lääkkeiden ottamisesta:

Vanhemmilla on myös, molemmat on tuonut esille huolta siinä siinä, että terveysasioista pystytään keskusteleen koska Marilla on esimerkiksi lääkitys, jolla on tietty rytmi ja sitten vanhemmat eivät pysty sitä rytmiä kommunikoimaan keskenään. (Tapaus 1.)

Vastaavanlaisia lapsen huolenpitoon liittyviä asioita, joista ei pystytä kommunikoimaan, voivat olla esimerkiksi lapsen noudattama erityisruokavalio ja myös arkisemmat asiat kuten hammaslääkärikäyntien hoitaminen tai lapsen arjen rytmistä huolehtiminen ruokailuineen ja nukkumaanmenoaikoineen.

Työntekijöiden lapsia koskevista kuvauksista välittyy monin tavoin huoli lapsen perustarpeiden, kuten turvallisuuden, psyykkisen ja fyysisen hyvinvoinnin, terveyden, läheisyyden tarpeen ja tavanomaisen ennustettavan arjen toteutumisesta. Nämä tarpeet jäävät helposti vanhempien riitelyn varjoon tai neuvottelu niihin vastaamisesta voi aktivoida vanhempien riidan. Lapsiin liittyvä vaikea kietoutuu hyvin usein työntekijän vaikeuteen saada vanhemmat näkemään lapsen tarpeet riitansa keskellä.

Vanhempien, lasten ja ammattilaisten välisiin suhteisiin paikantuva kompleksisuus

Ero- ja huoltoriitatilanteisiin kytkeytyvien eri toimijoiden keskinäiset suhteet ja niihin paikantuva erimielisyys ja kompleksisuus nousevat monin tavoin esiin konsultaatiota hakeneiden työntekijöiden tapauskuvauksissa. Suhteista on eroteltavissa riitelevien vanhempien keskinäinen suhde, lapsen ja vanhemman suhde sekä työntekijän ja vanhemman suhde. Näiden lisäksi liitän tähän suhteiden kokonaisuuteen ammattilaisten keskinäisen suhteen.

Konsultaatiota hakevat työntekijät kuvaavat ensinnäkin työskentelyään vaikeuttavaksi vanhempien eri tavoin riitaisen suhteen. Vanhempien kyky kohdata toisensa ja kommunikoida toistensa kanssa kuvautuu työntekijöiden kerronnassa usein vaikeaksi ja joskus jopa täysin mahdottomaksi, minkä vuoksi työskentelyyn heidän kanssaan on vaikea päästä.

Tässä siis arvioinnin aikana ollaan tavattu vanhempia ja käyty keskusteluja heidän kans tästä tilanteesta, eli molemmat vanhemmat kokee et siel on tosi paha kommunikatio-ongelmaa vanhempien välillä ja joutuvat sitä paljon rajaamaan, estämään toisiaan ja tilanteet kärjistyvät. (Tapaus 1.)

Sitten syksyllä me neuvoteltiin puhelimitse, vanhemmat suostu tämmöseen yhteiseen neuvotteluun, jossa saatiin sit sovittua, heil on ollu kovasti riitaa lasten puheluajasta. Ja siitä, isä on ostanu lapsille puhelimia ja hän haluais, että lapset sais aina hänelle, koska vaan soittaa. Ja samoin isä haluais myöskin tavottaa lapsia koska vaan. Ja siinä saatiin sit sovittua puhelu aika. Ja äidin mukaan isä on soittanu kerran. Ja isä sitten on syyttänyt muun muassa siitä, että lasten puhelimet ei oo päällä. (Tapaus 5.)

Vanhempien keskinäinen riita saattaa työntekijöiden kertoman mukaan aktivoida lähes mistä tahansa. Tapauskuvauksissa tulee esiin monenlaisia vanhempien erimielisyyksiä lasten asumisen, huollon ja tapaamisoikeuden järjestämisestä, mitä työntekijä ensimmäisessä esimerkissä kuvaa yleisellä tasolla. Jälkimmäinen esimerkki on konkreettisempi ja kertoo lasten ja isän suhteen ylläpitämisestä puhelimitse ja miten siitä sopimiseen voi liittyä monenlaista hankaluutta ja syytöksiä, jotka ylläpitävät vanhempien riitaista suhdetta.

Koska konsultoitavissa tapauksissa on kyse asiakkuuksista, joissa on huolta lasten hyvinvoinnista ja erilaisia vanhemmuuteen liittyviä haasteita, myös palvelujärjestel-

mä saattaa asettaa vanhempien kanssakäymiselle rajoituksia, mikä tuo riitaa vanhempien välille. Työntekijät kertovat esimerkiksi siitä, miten lähivanhempi voidaan velvoittaa rajaamaan lapsen ja etävanhemman kanssakäymistä, jos tämä on nähty lapselle haitalliseksi esimerkiksi etävanhemman päihdekäytön tai mielenterveysongelman vuoksi.

Ammattilaiset kokivat vaikeaksi työskennellä paitsi vanhempien keskinäisissä suhteissa, myös lapsen ja vanhemman suhteessa esiin tulevien ristiriitojen kanssa. Lapsen vastentahtoisuus tai kieltäytyminen etävanhemman tapaamisista nousee useammassa tapauskuvauksissa esiin yhtenä työskentelyyn monimutkaisuutta tuottavana asiana.

Mutta sillä isällä semmonen kokemus tällä hetkellä, että häntä ei uskota ja hän pelkää sitä et siellä äidin kotona tapahtuu jotaki sellasta joka on aiheuttanu sen et lapsi voi huonosti, ja me ei muut sitten tajuta sitä tai huomata sitä perheneuvolassa tai sosiaalipalveluissa, että lapset voivat huonosti ja äiti saa jatkaa jotakin semmosta toimintaansa, joka sitten ajaa lapset voimaan huonosti ja myöskin lapset kieltäytymään käymästä isällä. Kun taas äiti on koko ajan ollu sitä mieltä et hän on aivan ymmällä, et toki hän on nyt sitten huomannut sen tyttärensä psyykkisen oireilun ja uskoo sitä tyttöä siinä, et sillä on paha olo ja ei halua käydä isällä, mutta ei sano missään nimessä estäneensä millään lailla tai jotenkin kannustaneensa lapsiaan siihen, etteivät sinne menisi. Et mielumminkin hän toivoo, että sais isältä sen tuen mitä ennenkin. (Tapaus 6.)

Edellä oleva esimerkki kertoo lapsen haluttomuudesta mennä isän luokse sovittuihin tapaamisiin ja miten tämä kärjistää kokonaistilannetta. Kyse ei ole vain vanhemman ja lapsen keskinäisestä suhteesta, vaan koko riitainen erotilanne kietoutuu siihen. Tässä tapauskuvauksessa isän kerrotaan epäilevän äidin omalla toiminnallaan aiheuttavan lapsen pahoinvointia, minkä vuoksi tapaamiset eivät toteudu ja että ammattilaiset eivät tunnista tätä äidin toimintaa.

Työntekijät kuvaavat lasten ja vanhempien välillä olevan myös ristiriitaa tilanteissa, joissa lapsen ja vanhemman ymmärrykset asioista eroavat toisistaan. Vanhempi ei välttämättä hyväksy lapsen kertomaa todeksi vaan pysyy mieluummin omassa totuudessaan ja tulkinnassaan asiasta. Ammattilaisille tuottaakin vaikeutta toimiminen monien eri totuuksien keskellä.

Kolmanneksi työntekijän ja vanhemman suhde koettiin usein vaikeana. Vanhempien riitaisesta suhteesta ja kommunikaatiokyvyttömyydestä johtuen työntekijöiden on monesti vaikea saada mitään kontaktia toiseen vanhempaan tai häntä tulemaan tapaamisille. Tällöin työskentelyssä ei päästy eteenpäin.

Mutta on ollu hyvin hankalaa tää yhdessä tapaaminen, että siit ei oo kyllä tahtonu tulla mitään niinä kertoina, ku sitä siin on alussa yritetty. Ja sit-

ten me onkin tavattu sillein, että tavataan erikseen vanhempia. (Tapaus 2.)

Työntekijät kuvaavat, että heillä on hyvin vahva pyrkimys saada lapsen vanhemmat yhteiselle tapaamiselle, jotta ongelmallisesta tilanteesta päästäisiin keskustelemaan yhdessä. Tämä voi kuitenkin osoittautua mahdottomaksi tehtäväksi, jos vanhemmat eivät kykene kohtaamaan toisiaan. Työntekijän näkökulmasta voi ajatella, että kyse on eräänlaisesta passiivisesta vastarinnasta suhteessa työntekijään. Työntekijä kertoo edellä, miten pulmaa on ratkaistu tapaamalla kumpaakin vanhempaa erikseen.

Tapauskuvauksissa kerrotaan myös vanhemman avoimen vihamielisestä suhtautumisesta työntekijään:

Ja sen jälkeen oikeestaan must tuntu, et siinä ei ollu kyllä minkäänlaista neuvottelua sen jälkeen, että isän kanssa ei, ihan sama mitä mä sanoin, niin hän hyökkäs mun kimppuun. Enkä siis päässy edes sanomaan sitä, että totta kai me voidaan neuvotella jostakin asiasta, vaan lastenvalvoja oli sitte se tosi ihana ja mukava työntekijä tässä, ja isä kiitteli tietysti ja ylisti sitte lastenvalvojaa. Ja lastenvalvoja kyllä yritti kovasti, että me ollaan tässä nyt Pirkon kanssa samalla puolella. Ja hän sitte totes, et hän ei voi sitä, tällasta sopimusta allekirjottaa, koska isä sano siinä vaan sitten äidille, että me emme tarvi tähän nyt sosiaalityöntekijää. Ja sosiaalityöntekijä Pikkarainen voi vaan kiusata muita perheitä. Ja että me päätämme nyt äidin kanssa tästä lähtien itse näistä tapaamisista. Ja totesi, ja mä yritin, se oli ainoo, mä yritin sit äidiltä kysyä, mutta äiti ei, siis aikasemmin nää on ollu, äiti ja isä on riidelly näissä. Mutta nyt tällä, se kohdistu muhun, tai se oli meidän välillä se riita. (Tapaus 5.)

Edellä olevassa tapauskuvauksessa työntekijä kertoo, miten vanhempi asettuu vastakkain työntekijöiden kanssa ja antaa ymmärtää, että lastenvalvojan ja sosiaalityöntekijän kanssa keskustelun sijaan vanhemmat hoitavat keskenään lapsen huoltoa ja tapaamista koskevat sopimusasiat ja mitään sosiaalityöntekijää ei tarvita. Työntekijän kokemus on, että hänestä tulee tilanteessa riidan osapuoli, kun aiemmin vanhemmat ovat riidelleet keskenään.

Neljäntenä riidan tai erimielisyyksien paikkana tunnistin ammattilaisten keskinäisen suhteen. Vanhemmat asioivat tyypillisesti monissa eri palveluissa ja eri palveluiden ammattilaisille saattaa olla muodostunut hyvinkin erilainen käsitys tilanteesta. Kun kumpikin vanhempi asioi tahoillaan eri palveluissa, työntekijälle muodostuu kuva tilanteesta vain toisen vanhemman kertomana. Tämän seurauksena työntekijöillä on myös erilaisia näkemyksiä tilanteeseen sopivista ratkaisuksista.

Ja sitten mulle ehkä kaikista ihmeellisin juttu oli se, että (- -) järjestön palveluista työntekijä halus puhelinaikaa. Mulla ei ollu aikaa sit soitella hänen kanssaan mutta oon kakski sähköpostia kirjottanu, hän on sen

isän ja isän puolison uusperhekuvioissa heidän työntekijä, et isä on sinne hakeutunu palveluihin ja varmasti hyvä suhde siellä. Mutta ihmettelin siis sitä, että sieltä tuli semmosta viestiä, että eikö teillä, ette huomaa nyt ehkä, että lapset kärsivät siellä äidin luona, et nyt pitäisi kyllä äidin olla yhteistyössä. Ja sitten, kun meidän tieto on se, että monenlaista on yritetty puolin ja toisin, siinä on ollu se yhteistyö vaikeaa, et se näytti hyvin yksipuoliselta se arvio ja myöskin se, että heillähän ei oo siis isä kertonu, niin ei oo tietoa siitä sen tyttären psyykkisestä oireilusta ja siitä et sitä tyttöä on tuettu jo ja asianmukaisesti huomioitu se hänen voiminen huonosti. (Tapaus 6.)

Esimerkissä isä on asioinut järjestön palveluissa ja äiti lapsiperheiden sosiaalityön palveluissa. Tapausta kuvaava työntekijä kertoo isän käyttämän palvelun työntekijän yhteydenotosta, johon sisältyy huoli siitä, että lapsiperheiden sosiaalityössä, missä äiti asioi, ei olisi havaittu lapsen pahoinvointia äidin luona ja miten äiti tulisi saada mukaan yhteistyöhön. Työntekijä on asiasta hämillään ja tuohtunut häneen kohdistuneesta syytöksestä, koska kokee työskennelleensä asiassa aktiivisesti ja hänen mielestään yhteistyön aikaansaaminen on ollut vaikeaa. Hän on myös sitä mieltä, että järjestön työntekijän tieto tilanteesta on puutteellista ja yksipuolista. Kuvaus kertoo siitä, miten vanhempien riita voi siirtyä ammattilaisten keskenään ristiriitaisiin tulokintoihin tilanteesta.

Ero- ja huoltoriitoin vastaavan palvelujärjestelmän kompleksisuus

Riidan osapuolten ja suhteiden lisäksi yhdeksi vaikean elementiksi konsultaatiota haakevien työntekijöiden puheessa kuvataan palvelujärjestelmää. Tapausta esitellessään työntekijät kertovat, mitä kaikkia palveluita tapauksen kohdalla on jo ollut käytössä tai mitä on suositeltu tai pohdittu.

Mut ne vanhemmat nyt sitten, heille on tarjottu toki erilaisia, perheneuvolasta on sovittelua olluki varmaan jonkun verran ja tarjottu ja sitten on erovertaisryhmää, mikä on tämmönen yks työmuoto siihen, niin ei oo kumpikaan käytännön syistä tai ei oo halunnu, ei oo onnistunu. Ja sitte viimesin oli varmaan toi lastenvalvojan aika, olisko ollu 15. maaliskuuta, niin isä ei siis halunnut tulla sinne, et sielläkin on sitten se ihan – ja toki mä oon sit joka käänneessä kaikille näille yhteydenottojen tahoille, näille vanhemmillekin todennu sen, että se on totta kai käräjäoikeus sitten, jos tilanne on tämmönen, mut jotenkin se ei ainakaan vielä oo sitte. Mut sittehän tässä oli alkamassa, perhetyöstä oli haettu oikeastaan alun perin siihen, että autettas lapsia siinä, että ku heillä on niin kaks erilaista kotia ja siellä on niin erilaiset ilmapiirit. (Tapaus 6.)

Edellisessä esimerkissä lapsiperheiden sosiaalityöntekijä kertoo erilaisista palveluista ja kontaktitahoista, joihin yhdessä asiakkuudessa vanhempia on ohjattu. Kat-

kelmassa mainitaan perheneuvola, vertaistukiryhmä, lastenvalvoja ja perhetyö sekä käräjäoikeus, mikäli sosiaalihuollon palveluilla ei saada asioista sovittua. Tapauksessa on siis mukana ainakin kuusi eri toimijaa tai palvelua, joihin vanhempia ohjaamalla yritetään saada apua riitaiseen tilanteeseen.

Kuvatuissa tapauksissa on tavanomaista, että kontakteja erilaisiin palveluihin on ollut paljon, mutta mitään koordinaatiota näiden palvelujen välillä ei ole. Lisäksi riittelevät osapuolet ovat voineet yhdessä tai erikseen asioida erilaisissa sosiaalihuollon palveluissa (lapsiperheiden sosiaalityö, lastensuojelu, aikuissosiaalityö, lastenvalvoja, perheneuvola). Heillä on voinut olla myös kontaktia erilaisiin päihde- ja väkivaltatyön palveluihin, eropalveluihin tai psykiatrian palveluihin. Tilannetta on voitu puida myös tuomioistuimessa ja osapuolten suhteita voi olla säädelty lähestymiskielloilla ja lasten tapaamisia toteutettu valvotuin vaihdoin. Välttämättä missään ei ole tietoa, missä kaikkialla eri osapuolet ovat asioineet ja millaista tukea on tarjottu.

Kommunikointi, yhteys vanhemmilla oli sillä lailla siinä kohti ehkä huono, ettei sit se tieto ollu kulkenu siitä isän huolesta. Ihmettelin silloin jo, et miks he hakee apua eri tahoilta ilman että hän on sen lapsen äidin kanssa jutellu siitä. (Tapaus 6.)

Esimerkki konkretisoi, miten vanhempien keskinäinen kommunikaatio on niin huono, että he hakevat apua kumpikin omilta tahoiltaan. Vasta työntekijä, jonka huoli viran puolesta kohdistuu lapseen, alkaa selvittää tilanteen kokonaisuutta.

Nämä esimerkit kuvaavat ero- ja huoltoriitoihin vastaavan palvelujärjestelmän kompleksisuutta. Vanhemmat voivat asioida hyvin monissa eri palveluissa, ilman, että kokonaisuutta koordinoidaan missään. Eronneet kumppanit voivat myös asioida kumpikin omilla tahoillaan eri palveluissa ja tällöinkään tilanteen kokonaisuuteen ei välttämättä päästä pureutumaan. Sirpaleinen ja koordinoimaton palvelujärjestelmä pahimmillaan pitää yllä riitatilannetta, joka voi jatkua vuosia.

Vaikea työntekijän tunnekokemuksena

Edellä olen paikantanut työntekijöiden ero- ja huoltoriitatilanteiden parissa työskennellessä kokemaa vaikeutta liittyen vanhempiin, lapsiin, eri toimijoiden välisiin suhteisiin sekä organisaatioihin ja palvelujärjestelmään. Näitä kaikkia leikkaa vielä vaikea työntekijän tunnekokemuksena. Ero- ja huoltoriidat ovat kompleksisuudessaan työntekijöitä emotionaalisesti kuormittavia (Saini ym. 2012; Sudland 2020), mikä tuli monin tavoin esiin analysoiduissa konsultaatiopyynnöissä.

Konsultaatiota hakeneiden työntekijöiden ammattirooliin kuuluu lapsen hyvinvoinnin turvaaminen. Työntekijöillä on surua ja huolta lasten elämäntilanteesta sekä kokemus, että he eivät kykene nostamaan lasta ja lapsen kärsimystä riittävästi näkyville vanhempien ”aktiivisen sodan” keskeltä.

Konsultaatiota hakevien työntekijöiden tilanteelle on usein ominaista neuvottomuus tai jonkinlaiseen umpikujaan ajautuminen tapauksen kanssa. Työntekijät ku-

vaavat, että he ovat yrittäneet tapauksessa jo kaiken mahdollisen, mutta eivät ole onnistuneet auttamaan tilanteessa, jossa kaikki voivat huonosti.

Ihan epätoivo valtas mielen, ku mietin, että näitten kans on niin monessa eri otteessa puhuttu samat asiat, ja tuli oikeen semmonen olo, että mitä meidän työskentely on tässä auttanu, että onko me vaan hämmennetty tilannetta liikaa. (Tapaus 6.)

Ihan mitä vaan on yritetty tähän asti. (Tapaus 7)

Me ei oikein tiedetä, miten heitä pystyis auttamaan. (Tapaus 1)

Kun kaikki mahdollinen on yritetty ja samoja asioita on työstetty riitelevien osapuolien kanssa useaan otteeseen ja mikään ei tilanteessa muutu, työntekijät kokevat epätoivoa, neuvottomuutta ja keinottomuutta tilanteiden edessä.

Työntekijöiden rooli on haastava, sillä he kokevat olevansa monella tapaa ristipaineissa ja eri tahoilta tulevien odotusten keskellä näissä monimutkaisissa tilanteissa. Odotuksia voi tulla niin riidan osapuolten kuin muiden auttajatahojen suunnalta.

Mua vähä ahisti, ku mä tulin tähän työntekijäksi nyt vuodenvaihteessa, ku on niin moni taho ottanu yhteyttä ja halunnu kertoa näkemyksensä ja sen, että mitä aiot asialle tehdä. (Tapaus 6)

Sitaatti kertoo uuteen työntekijään kohdistuneista odotuksista ja eri osapuolten erilaisista näkemyksistä tilanteessa, mitkä työntekijä kokee ahdistavina.

Työntekijät voivat myös tulla vedetyiksi osaksi riitatilannetta ja saada syntipukin roolin. Heihin voi kohdistua syytöksiä, kanteluita ja ammattitaidon kyseenalaistamista.

Sitte minusta tuli syntipukki tässä viimeisessä neuvottelussa, kun mä toin esiin, et meiän pitää myös, lastenvalvoja ei ollu ollu missään tekemisissä aikasemmin perheen kanssa, niin toin siinä sitten esiin, että täs neuvottelussa pitää ottaa huomioon se, että isä on siis saanu pahoinpitelytuomion tätä tyttöä kohtaan tästä pepulle läpsäystä. Ja et on ollu nyt pitkä tauko tapaamisissa ja sit hän ei oo myöskään näitä tapaamisseuloja antanu. (Tapaus 5)

Esimerkin työntekijästä tulee riidan osapuoli, kun hän lastenvalvojan tapaamisessa tuo esiin lastenvalvojalle aiemmin tuntematonta isän taustaa lapsen huoltoa ja tapaamista koskevassa neuvottelussa. Tämän taustan julkituominen asettaa isän epäedulliseen valoon ja työntekijä saa isältä tästä syytökset. On tavanomaista, että ero- ja huoltoriitatilanteissa vanhemmat hakevat omalla puolellaan olevaa työnte-

kijää ja kun näin ei tapahdukaan, tilanne riitautuu ja vanhempi voi haluta vaihtaa työntekijää.

Äärimmillään ero- ja huoltoriitatilanteissa työskentelyn vaikeus saa ammattilaiset epäilemään omaa ammatillista asiantuntijuuttaan.

Ja me ollaan juteltu, siis johtavien, tai mun esimiehen kanssa tästä, ja jotenkin mä aattelen et mul on, ja mä kirjotin tähän tän kysymyksen, että onks mun oma ajattelu siitä tytön suojelemisesta liian naiivi? (Tapaus 5)

Ero ja huoltoriitatilanteissa työntekijät kohtaavat monenlaisia todellisuuskuvauksia, jotka saattavat hämärtää ”ammatillista tajua”. Tällöin työntekijä voi alkaa epäillä jopa omaa kykyään tehdä tulkintoja tilanteista.

Lopuksi: Ero- ja huoltoriidoissa kohdatun vaikean tunnistamisen ja erityisen tuen mahdollisuuksia

Olen tässä luvussa avannut sitä monitahoista vaikeaa, jota sosiaalihuollon työntekijät kokevat työskennellessään tilanteissa, joita sävyttää vanhempien riita lapsen huollosta ja tapaamisesta. Aineistonani on ollut monialaisen erokonsultaatioryhmän pilotointivaiheen ensimmäiset seitsemän konsultaatiota hakevan työntekijän avauspuheenvuoroa, joissa he kukin esittelevät tapauksen, jonka kanssa toimimiseen kaipaavat tukea.

Transaktionaalisen kompleksisuuden käsite (Khoo ym. 2020) sekä ero- ja huoltoriitoja jäsentävä ekologinen transaktiomalli (Polak & Saini 2019) kiinnittävät huomion ero- ja huoltoriitojen parissa toimimisen erilaisiin tasoihin, jotka työn arjessa kohdataan toisiinsa kietoutuneina. Työntekijöiden esiin tuoma kokonaisvaltainen tilanteiden kompleksisuuden ja oman neuvottomuuden kokemus avautuu moniulotteisesti, kun sitä tarkastellaan eri tasoilla. Yksilöiden erilaiset ongelmat ja tarpeet, eri osapuolten suhteisiin liittyvät ristiriidat sekä palvelujärjestelmän pirstaleisuus muodostavat kompleksisen vyyhdin, jossa ero- ja huoltoriita voi helposti jatkua pitkään, ilman että tilanteen hoitamisen kokonaisuudesta on mikään taho koordinoivassa vastuussa.

Esitän luvun lopuksi tulosluvuissa avaamani vaikean ilmenemisen ja aiemman tutkimuksen pohjalta muutamia ehdotuksia, joilla ero- ja huoltoriitojen vaikeuden kohtaamista eri tasoilla voitaisiin helpottaa.

Ensimmäinen ehdotukseni on ammattilaisten tasolla tiedon lisääminen ero- ja huoltoriitatilanteista ja niiden dynamiikasta. Tämän luvun aineistona olevien erokonsultaation tuotujen tapauskuvausten esittäjät ovat tunnistaneet, että työssä kohdatessa lapsen tilanteessa on läsnä kysymys ero- ja huoltoriidasta ja vanhempien erimielisyyksistä ja he hakevat siihen tukea. Näiden tilanteiden tunnistaminen on tutkitusti vaikeaa työntekijöille (Saini ym. 2021). Tapauskuvausten esittäjillekin tilanteiden tunnistaminen, lapsen tilanteen arviointi ja tilanteessa toimiminen on osoit-

tautunut vaativaksi ja vaikeaksi, sillä työntekijöillä ei ole ero- ja huoltoriitatilanteista välttämättä paljoa kokemusta, ja ne lomittuvat osaksi muuta lasta suojelevan työn kokonaisuutta.

Saini ja kumppanit (2013) toteavat, että esimerkiksi lastensuojelussa lasten huoltoa koskevat kysymykset hukkuvat helposti systeemiin ilman, että näistä tilanteista lapsille aiheutuvaa haittaa ja emotionaalista kuormaa osataan tunnistaa. Useissa tutkimuksissa onkin nähty tarpeelliseksi suunnata työntekijöille tietoperusteista täydennyskoulutusta, jotta he osaisivat paremmin tunnistaa näitä tilanteita, ymmärtää niiden dynamiikkaa ja toimia palvelujärjestelmässä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa (esim. Saini ym. 2012; Saini ym. 2013; Houston ym. 2017; Laajasalo 2021). Vahva näkemys on, että monialainen, ero- ja huoltoriitojen parissa työskentelevien eri alojen ammattilaisten yhteinen koulutus olisi tärkeää. Tällaisen koulutuksen nähdään edesauttavan ammattilaisten vuorovaikutusta ja yhteisen ymmärryksen rakentamista tästä kaikille yhteisestä vaativasta työalueesta. (Saini ym. 2012; Houston ym. 2017; Forsberg & Ritala-Koskinen 2021.)

Tilannearvion tekemisen tueksi työntekijöille on kehitetty joitakin mittarityökaluja. Tanskalainen tutkimusryhmä (Hald, Strizzi, Ciprić & Sander 2020) on kehittänyt tutkimukseen pohjautuvan erokonfliktimittarin. Tämä mittari koostuu kuudesta mittausalueesta: kommunikaatio, havaittu konflikti, perhetapahtumat, kunnioitus, konfliktin käsittely ja lapsia koskeva kommunikointi. Tekijät toteavat, että heidän kehittämänsä mittari on karkea ja siihen liittyvää tutkimusta tarvitaan lisää. He kuitenkin ajattelevat, että mittari tarjoaa lähtökohdan arvioida eron jälkeisen konfliktin tasoa ja mittaria voidaan hyödyntää yhtä hyvin ammattikäytännöissä kuin kansallisissa ohjelmissa, joissa halutaan tunnistaa konfliktin tasoja. (Emt.)

Suomessa Ensi- ja Turvakotien liiton Turvassa-hankkeessa on kehitetty välineistöä ja toimintamallia ammattilaisille, jotka arvioivat konfliktoituneita ja korkean riskin erotilanteita. Keskeiseksi toimintamallissa on nostettu moniammatillinen työskentely riskinarvioinnissa. Kokonaisvaltaista, eri osapuolia kuulevaa arviointia tukemaan on kehitetty lapsinäkökulmainen riskienarviointilomake ammattilaisille. Toimintamallissa arviointia seuraa työsuunnitelman laatiminen moniammatilliseen työskentelyyn ja mittaria käytetään myös tilanteen kehittymisen seurantaan työskentelyn edetessä. (Stenroos & Vaitomaa 2021.)

Monimutkaisten ja sosiaalityöntekijän erityistä osaamista edellyttävien asiakas-tilanteiden tunnistamiseen on valtakunnallisen kyselyn pohjalta kehitetty myös niin kutsuttu OT-seula. Tässä seulassa kompleksisuutta ilmentävät 1) ongelmien kasautuminen ja/tai harvinaisuus, 2) lapsen turvallisuuteen kohdistuvan riskin suuruus, 3) juridis-hallinnollinen ulottuvuus, 4) vuorovaikutussuhteen laatu; asiakkaan motivoituneisuus ja 5) yhteistyöverkoston moninaisuus. (Yliruka ym. 2018.) Seulan toimivuutta on testattu myös ero- ja huoltoriitatilanteisiin (Aarnio & Miettunen 2018).

Transaktionaalisen kompleksisuuden näkökulmasta nämä kehitetyt mittarit kiinnittävät huomiota vaihtelevasti kompleksisuuden eri tasoille. Parhaiten mittarit tunnistavat asiakastason kompleksisuuden ja riskin tilanteita. OT-seula ainakin teoriasa huomioi myös palvelujärjestelmään ja juridis-hallinnollisiin kysymyksiin liittyvän

kompleksisuuden. Tavoittaakseen ero- ja huoltoriitojen parissa työskentelyn eri tasot, mittarit vaativat edelleen kehittämistä. Toistaiseksi kehittämistyö on pistemäistä ja tällaiset mittarit eivät kuulu sosiaalihuollon työntekijöiden työkalupakkiin.

Ilmiötä koskevan tiedon lisäämisen ja työvälineiden kehittämisen ohella ero- ja huoltoriitatilanteissa työskentelyn tuki on nähty tärkeäksi vaikean kokemuksen ylittämässä. Paikallinen monialainen erokonsultaatioryhmä, joka on tämän luvun tutkimuksen kontekstina, on yksi esimerkki tavasta tukea työntekijöitä vaikeissa tilanteissa. Tarvittava tuki voi olla esimerkiksi työnohjauksellista tukea ja ehdotuksia siihen, miten tilanteissa voisi työskennellä eteenpäin. Tällöin muun muassa keinot luottamuksellisen ja positiivisen asiakassuhteen ylläpitämiseksi vanhempien konfliktin keskellä on nähty tärkeäksi, jotta vanhemmat voitaisiin saada kääntämään huomio keskinäisestä riidastaan lapsen tarpeisiin ja hyvinvointiin (Sudland 2020; Saini 2013; Lundberg & Moloney 2010; Nikupeteri & Laitinen 2021). Ero- ja huoltoriitatilanteissa työskentely on työntekijöille usein ammatillisesti ja emotionaalisesti kuormittavaa ja paljon aikaa vievää. Tämän vuoksi on nähty tärkeäksi, että työntekijöille on saatavilla myös emotionaalista tukea ja heillä on mahdollisuus käsitellä ajatuksiinsa ja tunteitaan. Kompleksisten tilanteiden on tunnistettu voivan haitata sosiaalityöntekijän kognitiota ja rikkoa ajatteluprosesseja, aiheuttaa uupumusta ja loppuun palamista. (Sudland 2020; Ruch 2007.)

Yhtenä työntekijän työskentelyn tuen muotona Saini ja kumppanit (2012) ehdottavat erikoistuneita tiimejä, jotka työskentelevät vakavasti konfliktoituneiden eroriitatilanteiden parissa. Tällaisella tiimillä olisi vankka tietämys ja osaaminen vaativien ero- ja huoltoriitatilanteiden parissa työskentelystä. Sainin ja kumppaneiden (emt.) ehdotuksessa nämä tiimit toimisivat lastensuojelupalveluiden yhteydessä ja silloin tietoa ja osaamista välittyisi myös perustyötä tekeville työntekijöille. Tällainen tiimi tuo tukea niin työntekijän yksilöllisellä tasolla kuin palvelurakenteiden tasolla.

Suomalaisessa osaamis- ja tukikeskuskehittämisessä (OT-keskukset) ja siihen liittyen palvelujärjestelmän porrasteisuutta pohdittaessa tilanteen harvinaisuus, järjestelmän kyky vastata tilanteeseen ja tilanteen juridishallinnollinen monimutkaisuus on esitetty sellaisina kompleksisuuden ilmenemismuotoina, joihin vastaus olisi erikoistuneissa palveluissa. Vaikeat ero- ja huoltoriidat on nähty yhtenä tällaista erikoistuneita palveluita tarvitsevana tilanteena. (Aarnio & Miettunen 2018.) Ensi- ja Turvakotien liitto on Suomessa kehittänyt Haastavat erot -työryhmän toimintamallia, jossa erityinen fokus on väkivallan uhassa (Vaitomaa ym. 2021). Nykyisillä hyvinvointialueilla toimii tässä luvussa tutkitun konsultaatioryhmän lisäksi myös muita erokonsultaatioryhmiä hieman erilaisilla toimintamalleilla. Tätä toisistaan etäällä tapahtuvaa kehittämistyötä ja toimintamalleja on tärkeää koota yhteen ja kehittää toimivat palvelurakenteet vaikeisiin ero- ja huoltoriitatilanteisiin kaikille hyvinvointialueille.

Tässä luvussa palvelujärjestelmän ja organisaation tasolle paikantuva kompleksisuus nousi yhtenä vaikean elementtinä konsultaatiota hakevien työntekijöiden taustakuvauksissa. Palveluja on usein paljon, ne eivät kommunikoi keskenään eikä tilanteen koordinaatio kuulu kenellekään. Kun vielä vanhemmat voivat asioida eri palveluissa, tilanteen monimutkaisuus kasvaa. Näiden havaintojen ja myös muualla

tehdyn tutkimuksen pohjalta on luontevaa esittää, että vanhempien ja lasten tarpeet huomioiva eri palveluiden yhteistyö on keskeinen elementti perheiden vaikuttavaan tukemiseen. Yhteistyö edellyttää toimivaa vuorovaikutusta eri ammattiryhmien kesken samoin kuin tiedon vaihtoa ja kokonaistilanteen koordinaatiota. Parhaimmillaan tästä on nähty seuraavan myös palvelujärjestelmän resurssien säästämistä ja parempia tuloksia lasten auttamisessa. (Saini ym. 2012; Houston ym. 2017; Polak & Saini 2019.)

Yhteistyö eri palveluiden ja ammattilaisten välillä voi toteutua monella tavalla. Muodollisimmillaan yhteistyö on pistemäistä ja velvollisuuksiin perustuvaa viranomaisyhteistyötä, jolloin organisaatioiden rajat ovat selkeät ja niitä pidetään yllä. Yhteistyölle avoimissa yhteistyökäytännöissä voidaan toimia asiantuntijuuden vaihtoon ja toisiaan ymmärtämään pyrkivässä suhteellisen muodollisessa yhteistyösuhteessa tai pyrkiä aktiivisesti ja avoimesti yhteistyöhön, organisaatioiden ja ammattikuntien rajojen ylittämiseen, toistensa maailmojen ymmärtämiseen ja yhdessä toimimiseen. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2021; Hautanen & Ritala-Koskinen, luku 5 tämä teos.)

Tässä luvussa tarkastelu on keskittynyt konsultaatiota vaikeaksi kokemiensa ero- ja huoltoriitatilanteiden parissa työskentelyyn hakevien työntekijöiden tapauskuvauksiin. Jatkossa on kehittämistyön tueksi tärkeää tutkia myös konsultaatioryhmän ehdotuksia ja työntekijöiden konsultaatiossa saamaa tukea. Konsultaatiotoiminnan perimmäisin tarkoitus on, että vanhempiensa ero- ja huoltoriitojen keskellä elävien lasten hyvinvointia saataisiin palveluissa tuettua ja vanhemmat kykenisivät riidaltaan asettamaan lastensa hyvinvoinnin yhteiseksi tavoitteeksi ja toimimaan sen eteen.

Keskeiset havainnot

- Ero ja huoltoriitojen parissa työskentely on tunnistettu yhdeksi vaikeimmista tehtävistä sosiaalityössä.
- Ero- ja huoltoriitakysymykset kietoutuvat moninaisesti asiakkaiden elämäntilanteisiin ja niitä on usein vaikea tunnistaa.
- Riidan asteen kasvaessa myös siihen liittyvien ongelmien vakavuus kasvaa.
- Vanhempien väkivaltaisuus, mielenterveyden haasteet, päihdeongelmat ja konfliktiherkkä käyttäytyminen vaikeuttavat tilanteita.
- Lasten perustarpeet (turvallisuus, läheisyyden tarve, psyykinen ja fyysinen hyvinvointi, terveys ja arjen ennustettavuus) hukkuvat vanhempien riidan keskelle ja niihin on vaikea löytää ratkaisuja.
- Ristiriidat vanhempien välillä, lasten ja vanhempien välillä sekä ammattilaisten ja vanhempien välillä lisäävät työskentelyn vaikeutta.
- Palvelujärjestelmän sirpaleisuus, monissa palveluissa asiointi ja palveluiden koordinoimattomuus vaikeuttavat työskentelyä ja pahimmillaan ylläpitävät pitkittyneitä riitatilanteita.
- Ero ja huoltoriitojen parissa työskentely on ammattilaisia emotionaalisesti kuormittavaa ja työntekijät voivat tulla vedetyksi osaksi riitaa.
- Ero ja huoltoriitojen parissa työskentelyn vaikeuden voittamiseksi tarvitaan tietoa ilmiöstä, eri tahoilla työskentelevien ammattilaisten yhteisen ymmärryksen rakentamista, työvälineiden kehittämistä, konsultaatiota ja työnojauskellista tukea sekä palveluiden koordinoimista ja vuorovaikutuksen lisäämistä.

Rahoitus

STM – yliopistotasoisien sosiaalityön tutkimusrahoitus, 2021–2022 (päätös 21.12. 2020, nro VN/25203/202). Tutkimushanke: Integroitu työote uusiutuvassa sote-keskuksessa (INSOTE): Kohti dialogisuutta, osallisuutta ja tilallisuutta. Toteuttaja Tampereen yliopisto yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

Lähteet

- Aarnio, Noora & Miettunen, Nanna (2018) Kompleksisuus sosiaalihuollon vaativuuden määrittelijänä. Teoksessa Päivi Petrelius & Pia Eriksson (toim.) *Uudistuva lastensuojelu – kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa*. Työpaperi 32/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 230–240. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-208-6>
- Anderson, Shayne R. & Anderson, Stephen A. & Palmer, Kristi L. & Mutchler, Matthew S. & Baker, Louisa K. (2010) Defining high conflict. *The American Journal of Family Therapy* 39 (1), 11–27. <https://doi.org/10.1080/01926187.2010.530194>
- Birnbaum, Rachel & Bala, Nicholas (2010) Toward the differentiation of high-conflict families: An analysis of social science research and Canadian case law. *Family Court Review* 48 (3), 403–416. <https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2010.01319.x>
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (2021) Sosiaalityö oikeuden yhteistyökumppanina huoltoriidoissa: Tuomareiden näkökulma olosuhdeselvitystyöhön. *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (1), 28–38. <https://www.julkari.fi/handle/10024/140988>
- Hald, Gert Martin & Strizzi, Jenna M. & Ciprić, Ana & Sander, Søren (2020) The divorce conflict scale. *Journal of Divorce & Remarriage*, 61 (2), 83–104. <https://doi.org/10.1080/10502556.2019.1627150>
- Halila, Ritva & Kaukonen, Pälvi & Malja, Marjo & Savola, Suvi (toim.) (2019) *Lasten, nuorten ja perheiden osaamis- ja tukikeskukset. LAPE-muutosohjelmassa tehdyn valmistelutyön loppuraportti*. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 2019:30. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4061-1>
- Hautanen, Teija & Ritala-Koskinen, Aino (2022) Monialaisen työn rajat vaikeissa ero- ja huoltoriitatilanteissa. Teoksessa Laura Yliruka, Pia Eriksson, Liisa Jokinen & Kaisa Pasanen (toim.) *Kohti monitoimijaista lastensuojelua hyvinvointialueilla*. Työpaperi 52/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 124–137. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-984-9>
- Houston, Claire & Bala, Nicholas & Saini, Michael (2017) Crossover cases of high-conflict families involving child protection services: Ontario research findings and suggestions for good practices. *Family Court Review* 55 (3), 362–374. <https://doi.org/10.1111/fcre.12289>
- Khoo, Evelyn & Nygren, Lennart & Gümüşcü, Ahmet (2020) From needs to relationships to organisations: Transactional complexity in social work in the Swedish social services. *British Journal of Social Work* 50 (7), 2098–2115. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcz141>

- Laajasalo, Taina (2021) Lapsi myrskyn keskellä – vaikeiden huoltoriitojen dynamiikka, väkivalta, väkivaltaepäilyt ja vieraannuttaminen. Teoksessa Johanna Vaitomaa, Tiina Muukkonen & Susanna Rautio (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja*. Helsinki: ensi- ja turvakotien liitto, 28–36. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/digi_etl_vaativa_erotyo_2021_sivuttain
- Lundberg, Danielle & Moloney, Lawrie (2010) Being in the room. Family Dispute Resolution practitioners' experience of high conflict family dispute resolution. *Journal of Family Studies* 16 (3), 209–223. <https://doi.org/10.5172/jfs.16.3.209>
- Muukkonen, Tiina & Vaitomaa, Johanna (2021) Johdanto vaativaan erotyöhön ja Turvassahankkeen kehittämistyöhön. Teoksessa Johanna Vaitomaa, Tiina Muukkonen & Susanna Rautio (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja*. Helsinki: ensi- ja turvakotien liitto, 10–17. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/digi_etl_vaativa_erotyo_2021_sivuttain
- Nielsen, Linda (2017) Re-examining the research on parental conflict, coparenting, and custody arrangements. *Psychology, Public Policy, and Law* 23 (2), 211–231. <http://dx.doi.org/10.1037/law0000109>
- Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2021) Vaativat ero- ja huoltoriidat yksityisenä ja yhteiskunnallisena ilmiönä. Teoksessa Johanna Vaitomaa, Tiina Muukkonen & Susanna Rautio (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja*. Helsinki: ensi- ja turvakotien liitto, 18–26. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/digi_etl_vaativa_erotyo_2021_sivuttain
- Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2022) High-conflict separations and differentiated professional responses – from confrontational interaction to post-separation violence and stalking. *Journal of Divorce and Remarriage* 63 (7–8), 506–525. <https://doi.org/10.1080/10502556.2022.2157667>
- Nurmela, Niina & Kaittila, Anniina (2019) Lapsiperheiden eropalvelujen kehittäminen sosiaali- ja terveystalvelujärjestelmässä. *Janus* 27 (4), 422–429. <https://doi.org/10.30668/janus.87987>
- Polak, Shely & Saini, Michael (2019) The complexity of families involved in high-conflict disputes: A postseparation ecological transactional framework. *Journal of Divorce & Remarriage* 60 (29), 117–140. <https://doi.org/10.1080/10502556.2018.1488114>
- Ruch, Gillian (2007) Reflective practice in contemporary child-care social work: The role of containment. *British Journal of Social Work* 37 (4), 659–680. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch277>
- Saini, Michael & Black, Tara & Lwin, Kristen & Marshall, Alena & Fallon, Barbara & Goodman, Deborah (2012) Child protection workers' experiences of working with high-conflict separating families. *Children and Youth Services Review* 34 (7), 1309–1316. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.03.005>
- Saini, Michael & Black, Tara & Fallon, Barbara & Marshall, Alena (2013) Child custody disputes within the context of child protection investigations: secondary analysis of the Canadian incident study of reported child abuse and neglect. *Child Welfare* 92 (1), 115–138. <https://www.jstor.org/stable/48625031>
- Stenroos, Paula & Vaitomaa, Johanna (2021) Lapsen turvallisuutta ja hyvinvointia uhkaavien riskitekijöiden arviointi. Teoksessa Johanna Vaitomaa, Tiina Muukkonen & Susanna

- Rautio (toim.) *Vaativan erotyön käsikirja*. Helsinki: ensi- ja turvakotien liitto, 102–113. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/digi_etl_vaativa_eroty_2021_sivuttain
- Sudland, Cecilie (2023) Child protection investigations of child custody cases in Norway: caseworkers' obstacles and coping strategies. *Nordic Social Work Research* 13 (2), 293–305. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2021.1972329>
- Sudland, Cecilie & Basberg Neumann, Cecilie (2021) Should we take their children? Caseworkers' negotiations of 'good enough' care for children living with high-conflict parents. *European Journal of Social Work* 24 (4), 683–695. <https://doi.org/10.1080/13691457.2020.1805588>
- Vaitomaa, Johanna & Muukkonen, Tiina & Rautio, Susanna (toim.) (2021) *Vaativan erotyön käsikirja*. Helsinki: ensi- ja turvakotien liitto, 10–17. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/digi_etl_vaativa_eroty_2021_sivuttain
- Yliruka, Laura & Vartio, Riitta & Pasanen, Kaisa & Petrelius, Päivi (2018) *Monimutkaiset ja erityistä osaamista edellyttävät asiakastilanteet sosiaalityössä. Valtakunnallisen kyselyn tuloksia*. Työpaperi 6/2018. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-117-1>